

ULOGA I POTENCIJAL TEOLOGIJE U SMANJIVANJU POLARIZACIJE DRUŠTVA

Ivan BENAKOVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Petra Preradovića 17, Đakovo, Hrvatska

ivan.benakovic@gmail.com

<https://dx.doi.org/10.21857/yvjrdcdwpy>

Sažetak

U svojem radu autor se bavi ulogom teologije u perspektivi smanjivanja polarizacije društva. Polazeći od činjenice da se Bog u nauku Katoličke Crkve objavio u osobi Isusa Krista te time urušio pregrade između ljudi sabirući ih u jedno u snazi svoga uskrsnuća, autor promatra društvo kojemu bi upravo govor o Kristu kao principu jedinstva ljudi mogao poslužiti za uklanjanje polarizacija u društvu. Autor se stoga služi biblijskim tekstovima Novog zavjeta koji na više mjesta ukazuju na Krista kao princip jedinstva ljudi diljem svijeta. Naglasak pri tome autor stavlja ponajprije na analizu izabranih ulomaka Pavlovih poslanica u kojima se naglašava važnost zajedničkog pristupanja otajstvu Boga. Pavao će tako u programatskom retku poslanice Rimljanima (usp. Rim 1, 16-17) ustvrditi da se pravednost Božja otkriva svakome tko vjeruje, Židovu, ali i Grku. Time su izrazi Židov i Grk pokazatelj progresije prema uključenju svih nežidovskih naroda u otajstvo spasenja. Iz istog će razloga poslanica Efežanima ustvrditi kako je Krist porušio pregradu razdjelnicu između izabranog naroda i svih poganskih naroda, i to u svome tijelu umiranjem na križu (usp. Ef 2, 14). S druge strane, sami počeci kršćanstva svjedoče o važnosti uzajamnosti odnosa različitih zajednica koje se okupljaju oko otajstva Isusa Krista. Isusova osoba tako ni u kom slučaju ne može biti ograničena samo na pojedine skupine, nego je uvijek otvorena za sve narode. Takav univerzalni pogled na svjetsku pojavnost može uvelike pomoći u smanjenju polarizacije društva diljem svijeta. Na istom tragu zasigurno je i posljednji opći koncil u Katoličkoj Crkvi (Drugi vatikanski koncil) naglasio važnost univerzalnog poziva na svetost i spasenje svih ljudi te ustvrdio kako se u svim religijama može prepoznati nešto sveto i Bogu ugodno. Sve do sada rečeno potvrđuju i dokumenti pape Franje koji u aktualnom pontifikatu na više mjesta naglašava važnost općeg bratstva svih ljudi te važnost brige za zajednički dom. To osobito biva naglašeno u enciklici *Fratelli tutti* gdje papa Franjo na više mjesta ukazuje na jednako dostojanstvo svih ljudi na temelju jednakog dostojanstva stvorenosti na sliku Božju. Iz svega navedenoga čini se kako teološke znanosti imaju izniman potencijal u smanjivanju polarizacije društva te im kao takvima treba dati priliku u ostvarenju tog potencijala.

Ključne riječi: teologija, Crkva, Pavao, Krist, polarizacija, društvo

Ključna poruka rada: Autor se u radu bavi ulogom i potencijalom teologije u smanjivanju polarizacije društva polazeći od izabranih svetopisamskih ulomaka u kojim se prikazuje opći poziv na jedinstvo u Kristu.

1. Uvod

Promišljati svjetsku pojavnost i društva koja ju čine uistinu je kompleksan fenomen. Razloga za to je više. S jedne strane smo svjesni kako je u različitosti kultura i identiteta nemoguće govoriti o jednom narodu i uniformnosti društava diljem svijeta, a s druge strane čovjek je danas sve više svjestan kako društvo u kojemu živi postaje sve manje kompaktnom cjelinom te to čovjeku uvelike otežava život. Ono što dodatno zaoštrava problem jesu i česti konflikti unutar jednog društvenog okruženja koji mogu biti uvjetovani različitim problemima. Ipak, čini se kako je jedan od temeljnih problema upravo polarizacija društva u kojemu čovjek živi. Pod time mislimo na stvaranje različitih grupa unutar istoga društva koje istome društvu uvelike otežavaju ostvarivanje mira i blagostanja na dobrobit svih članova istoga društva. Stoga je opravdano pitati se o mogućim rješenjima navedenog problema. Iz navedenog razloga u našem ćemo radu nastojati iznaći rješenje za ublažavanje podjela unutar jedne društvene pojavnosti, odnosno rješenje za rapidno rastući trend polariziranja društava diljem svijeta. Odgovor ćemo nastojati dati služeći se teološkim promišljanjem društvene stvarnosti. Jer čini nam se kako se teologija od svojih početaka uvijek bavila ovom vrlo važnom temom za život čovjeka.

Posežući za relevantnim tezama nauka Katoličke Crkve o čovjeku i Bogu nastojat ćemo stoga ponuditi rješenje za smanjivanje polarizacije društva. Izvori kojima ćemo nastojati osvijetliti fenomen polarizacije društva biti će svetopisamski tekstovi Novoga zavjeta iz pera sv. Pavla te službeni crkveni dokumenti koji govore o mogućnostima, tj. nemogućnostima života ljudi u kontekstu jednog društva. Svi netom navedeni izvori polaze od činjenice ljudske stvorenosti na sliku Božju te jednakoga dostojanstva svih ljudi pod nebom. Osim toga, biblijski nauk u poslanicama sv. Pavla na osobit način ukazuje na događaj smrti i uskrsnuća Isusa Krista koji je ljude ujedinio u jedno. Polazeći od tih temeljnih datosti koje stoje u pozadini nauka Katoličke Crkve o čovjeku i stvorenoj stvarnosti smatramo kako je moguće barem ublažiti rastući fenomen polarizacije društava u svijetu. Na ovaj način želimo i iznova otkrivati ulogu i potencijal teologije u kontekstu promišljanja društvene stvarnosti. Teologija je to koja otvoreno upušta u dijalog sa drugim znanstvenim disciplinama te na interdisciplinarni način nastoji potpomoći promišljanju društvenih fenomena.

2. Božja objava u osobi Isusa Krista

Događaj koji se bez imalo sumnje može nazvati središnjim i konstituirajućim za kreiranje esencije kršćanstva kao takvog jest događaj smrti i uskrsnuća Isusa Krista. U trenutku Kristove muke i smrti, ali jasno i u cjelokupnom poslanju Isusa Krista otkrivaju se obrisi onoga što kršćanstvo treba postajati i ostajati, a to je religija koja sve ljude bez obzira na rasu i kulturu okuplja u jedan narod. Kršćani tako vjeruju kako je Bog još u Starome zavjetu po prorocima nagovijestio utjelovljenje svojega Sina koje se događa rođenjem Isusa Krista u Betlehemu. Događaj Kristova utjelovljena tako je za kršćanina trenutak konačne i potpune Božje objave čovječanstvu (Drugi vatikanski koncil: *Dei Verbum*, br. 1-6). O tome na vrlo jasan način progovaraju dokumenti Drugog Vatikanskog koncila. Mislimo naravno na dogmatsku konstituciju o božanskoj objavi koja nosi naslov *Dei Verbum*, odnosno *Božja riječ*. U ovoj je konstituciji na više mjesta naglašena stupnjevitost Božjeg govora čovjeku te konačna manifestacija Bogu čovjeku u osobi Isusa Krista, jedinorođenoga Božjega Sina (Drugi vatikanski koncil: *Dei Verbum*, br. 1-6). Nauk je to koji je osim crkvenim dokumentima potkrijepljen i svetopisamskim tekstovima jer sva evanđelja govore o Isusu Kristu kao istinskom Božjem Sinu (usp. Mk 1). U liku Isusa Krista rođena u krilu Blažene Djevice Marije Bog je tako uzeo udjela u zemaljskom životu te se na sasvim realan način približio svakome čovjeku. I upravo je taj Božji prilazak čovjeku garancija bezuvjetne Božje ljubavi za čovjeka. Ljubavi koja ne poznaje granice kultura i nacija, a to će naglasiti na osobit način poslanice sv. Pavla u kontekstu Novozavjetnog korpusa biblijskih spisa te će u našem daljnjem radu biti i jedan nosivih elemenata za govor o jedinstvu ljudi posredstvom osobe Isusa Krista. Na taj način moguće je već sada naglasiti kako biva jasnim da je element ujedinjavanja ljudi diljem svijeta upravo osoba Isusa Krista koji svojim rođenjem te na koncu i smrću želi sve ljude ujediniti u jedan narod (Galot, 1996: 139-145).

Drugim riječima, osoba Isusa Krista je ona koja ljude privodi istome otajstvu Boga Oca te time stvara novi narod Božji koji biva konstituiran Kristovim rođenjem, smrću te slavnim uskrsnućem. Time sam Bog očituje svoje lice svijetu. Bog tako u osobi Isusa Krista biva prikazan kao Bog koji može u svemu suosjećati sa čovjekom. Kako u njegovim radostima, tako i bolima. To na vrlo jasan način izriče dogmatska konstitucija o Crkvi u stvorenom svijetu Drugog vatikanskog koncila pod nazivom *Gaudim et spes*, odnosno *Radost i nada* (Drugi Vatikanski koncil: *Gaudium et spes*, br. 12-16). I baš takva Božja otvorenost i ljubav prema čovjeku garancija je jedinstva ljudi koji se okupljaju oko Krista. Crkva pak sa svoje strane je samim time pozvana biti ona koja ljudima diljem svijeta otvara vrata Kristu te ih privodi zajedništvu s Bogom.

Zajedništvo o kojemu govorimo jest ono koje ne poznaje granice budući se Bog u Isusu Kristu objavio svakome čovjeku te je svaki čovjek pozvan osluhnuti Božji objaviteljski govor koji je vjerniku dostupan u zapisanoj Božjoj Riječi u Svetome pismu kao konačnoj Božjoj Riječi svijetu (Galot, 1997: 133-141). I čini se da je često nepoznavanje toga istoga

Božjeg govora u Svetom pismu i razlog brojnih podjela u društvu, odnosno rastuće polarizacije društava diljem svijeta. Pri tome mislimo i na same vjernike koji prečesto u svojem prakticiranju vjere jednostavno zapostavljaju važnost čitanja i poznavanja Svetoga pisma. Posljedično iz neadekvatnog poznavanja samoga teološkog nauka o Bogu koji se objavljuje u osobi Isusa Krista te time stvara istinsku sliku Boga čovjeku, čovjek vrlo brzo sam počinje stvarati društvenu i religijsku stvarnost po svojoj mjeri (Benaković, 2022: 13-32). Dakle, s jedne strane slika o Bogu uistinu biva iskrivljena, a s druge strane se zbog neadekvatne slike o Bogu često stvara i društvena klima konflikta, tj. polarizacije društvene pojavnosti.

Poznavanje adekvatnog teološkog govora koji vodi prema kreaciji istinske slike o Bogu pokazuje se dakle mogućim rješenjem za prevladavanje polarizacije društva. No, kako bi to na još snažniji način prikazali u daljnjoj ćemo analizi posegnuti za izvorima ranoga kršćanstva koji stoje u temeljima crkvenog nauka o Bogu objavitelju. Izvor koji nam se čini uistinu relevantnim i vrijednim pozornosti jesu Pavlove poslanice Novoga zavjeta u kojima je na vrlo skladan način prikazan rast i sazrijevanje kršćanstva u kontekstu tadašnjeg snažnog Rimskog carstva. Analizirajući iste spise vjerujemo kako će govor o jedinstvu i prevladavanju polarizacije društva kroz osobu Isusa Krista biti uvelike jasniji.

3. Pavlova misao o evanđelju kao univerzalnemu sredstvu spasenja

Poslanica Rimljanima najveći je spis sv. Pavla. Osim toga ovaj je spis ujedno i najsustavniji spis ovoga velikana novozavjetne misli. Pavlov tekst upućen zajednici u Rimu, odnosno središtu tada snažnoga rimskoga carstva, od presudne je važnosti za razumijevanje ranoga kršćanstva. Naime, treba reći kako Pavao piše u kontekstu tek rađajućeg kršćanstva koje se još uvijek nije etabliralo kao snažna religija u kontekstu rimskog imperija (Filoramo, 2019: 65-75). Osim toga Pavao svoje korijene ima u židovstvu te je i sam Židov koji je pripadao farizejskoj sljedbi kako navodi u trećem poglavlju poslanice Filipljanima (usp. Fil 3). I upravo će Pavlovo istinsko razumijevanje otajstva osobe Isusa Krista biti od presudne važnosti za stvaranje nauka o Kristu kao garanciji jedinstva svih ljudi bez obzira na njihovu vjersku, nacionalnu i kulturnu denominaciju.

Zajednice kojima Pavao piše tako su male zajednice, a u literaturi se često govori i o kućnim crkvama (Rinaldi, 2019: 285-296). Poznati talijanski bibličar, tj. stručnjak za poslanice sv. Pavla – Romano Penna – u svojoj knjizi *Le prime comunità cristiane (Prve kršćanske zajednice)* kada govori o naravi Pavlovih zajednica uvijek naglašava kako su to bile uistinu male zajednice (Penna, 2017). Osim toga i same poslanice pa tako i ona upućena zajednicama u Rimu daje naznake kojima se takva teza može potvrditi. Pavao tako po svršetku pisanja u završnim pozdravima koji su karakteristični za završetak jedne poslanice, pozdravlja pojedine osobe nazivajući ih imenom te spominje crkve koje se okupljaju u pojedinim kućama. Tako čitamo u Rim 16, 3-4:

„Pozdravite Prisku i Akvilu, suradnike moje u Kristu Isusu. Oni su za moj život podmetnuli svoj vrat; zahvaljujem im ne samo ja nego i sve Crkve poganâ. *Pozdravite i Crkvu u njihovoj kući.*“

Pavlovi su spisi, a tako i sam spis Rimljanima uvijek usmjereni na pojašnjavanje jedne temeljne teze, odnosno *propositia* poslanice (lat. *propositio*), koju on u tijeku svojega spisa svojim slušateljima ili čitateljima želi pojasniti (Pitta, 2013: 241-243). Temeljna teza poslanice Rimljanima jesu dva biblijska retka u kojima Pavao najavljuje temeljnu temu spisa koju kasnije kroz nekoliko sekcija spisa nastoji prikazati točnima, odnosno netočnima. Središnja teza spisa Rimljanima tako je tekst u Rim 1, 16-17 gdje čitamo:

„Ne stidim se, uistinu, evanđelja: ono je snaga Božja na spasenje svakomu tko vjeruje – Židovu najprije, pa Grku. Jer pravednost se Božja od vjere k vjeri u njemu otkriva kao što je pisano: Pravednik će od vjere živjeti.“

U ova dva retka Pavao sintetizira ono što je smisao poslanice Rimljanima, ali i smisao kršćanstva općenito. Ono svoj sadržaj ima u osobi Isusa Krista koji otkriva Božju pravednost svijetu. Sam izraz *pravednost Božja*, a potom i svi ostali rečenični dijelovi temeljnog argumenta poslanice Rimljanima u Rim 1, 16-17 vrijedni su pojedinačne analize te ćemo ih sada nastojati i pojasniti. Sve pak u smjeru pojašnjenja duboke teologije sv. Pavla koja smjera kao govoru o univerzalnosti događaja Isusa Krista o komu čitamo u evanđelju.

3.1. „Ne stidim se, uistinu, evanđelja“

Postavlja se s pravom pitanje o svrsi ovoga Pavlova izraza, jer zašto bi se netko stidio ili ne-stidio evanđelja. Neki će jednostavno reći kako je ovdje u pitanju retorička figura koja se naziva *litote*. *Litote* je jezično-stilska figura u kojoj je jedna tvrdnja izrečena negiranjem njezine opozicije kao u primjeru: *ovo nije mali problem*. Ovo retoričko sredstvo služilo je retorici da postigne efekt u smislu da kroz negaciju nečega postigne još veću pozitivnu afirmaciju određene teze. Kod Pavla bi takva figura u Rim 1, 16 svakako bila verbalna ironija (Moo, 1996: 66-75; Pitta i Filannino, 2023: 255-259). No naravno, to nije nužno i jedino rješenje problema.

Uzevši u obzir kontekst u kojemu Pavao piše te one kojima piše moguće je da Pavao želi opravdati status evanđelja kao takvoga. Jer također znamo kako je srž evanđelja poruka o Isusu Kristu koji je umro i uskrsnuo za svakoga čovjeka. Ono je po sebi dakle vijest koja nije za svakoga do kraja prihvatljiv govor. Stoga je moguće da Pavao ima to u vidu kada govori o tome da se on ne stidi evanđelja (Moo, 1996: 66-70). Iz toga razloga evanđelje za njega nije ni u kom slučaju razlog za stid. Treba također uvijek imati na umu da Pavao pripada židovstvu. Kršćanstvo se tek rađa u punom smislu. Trebat će proći puno godina da se ostvari u onom smislu kakvoga ga mi poznajemo. O institucijama nema ni govora, a o velikim zajednicama također nije moguće govoriti. Kršćani su se, kako je već naglašeno, okupljali po kućama te su s pravom te Crkve prozvale kućnim Crkvama (Pitta, 2013: 236-

238). Stoga iz razloga što piše u kontekstu židovstva te doista tek rađajućeg kršćanstva, moguće je razumjeti Pavlov izraz – *ne stidim se evanđelja*.

Moguće je isto tako kako tvrdi Hays (1989) da Pavao čini aluziju na neke starozavjetne tekstove poput teksta iz proroka Izaije u kojemu prorok kroz pjesmu o sluzi Jahvinom kojega sam Bog proslavlja govori kako se neće postidjeti zbog svoje vjere u svoga Boga. Tako bi Pavao dok piše Rimljanima imao na umu slijedeći tekst:

“Gospod mi Jahve pomaže,
zato se neću smesti.
Zato učinih svoj obraz k'o kremen,
i znam da se neću postidjeti.“
(Iz 50, 7)

Kako bi dali odgovore na pitanja koja se sama po sebi nameću u odnosu na moguće izvore Pavlova govora u poslanici Rimljanima smatramo kako je isti tekst važno promotriti u odnosu na ono što u tekstu slijedi, a to je govor o snazi evanđelja za spasenje čovjeka.

3.2. Evanđelje kao snaga Božja na spasenje svakomu tko vjeruje

Pavao nakon što je ustvrdio da se ne stidi evanđelja nastavlja detaljnu analizu smisla evanđelja. Naime, Pavao već u uvodnom dijelu poslanice Rimljanima govori o tome kako je evanđelje i snaga Božja, a istu misao ponavlja i u temeljnom argumentu ovoga spisa u Rim 1, 16. Dakle već u *praescriptumu* poslanice progovora se o snazi koja se očitovala pri utjelovljenju Sina Božjega koji je postavljen Sinom Božjim u snazi Duha Božjega (usp. Rim 1, 1-7). Na taj način je vidljivo kako je evanđelje koje u svome centru ima događaj Isusa Krista (raspetog i uskrslog) svoje ishodište pronašlo u snazi samoga Boga koji je snažan (Moo, 1996: 66-69). Međutim čemu nas vodi ta snaga koja je skrivena u evanđelju, odnosno u osobi Isusa Krista? Ona vodi k spasenju te je to slijedeći element o kojemu progovara Pavao.

Onome tko se otvori te istinski vjeruje sadržaju evanđelja otvara se u snazi samoga evanđelja put prema spasenju. Valja reći isto tako da spasenje u SZ nije odmah shvaćano u smislu eshatološkog spasenja osobe, nego u vidu Božjih zahvata u konkretni čovjekov život da ga spasi, odnosno da mu pomogne. Ipak Pavao pod pojmom spasenja u kontekstu poslanice Rimljanima misli na spasenje cjelokupnog čovjeka. U vidu njegova zajedništva s Bogom koje se ostvaruje kroz istinsko prijanjanje uz poruku evanđelja (Moo, 1996: 70-75).

Važno je naglasiti da je evanđelje na spasenje onomu tko vjeruje. Time uočavamo kako ono nije tek za pojedine skupine, nego svima koji će povjerovati naviještaju evanđelja. Na taj način je već sada naznačeno ono što slijedi, a to je govor o spasenju koje je otvoreno svim ljudima. Evanđelje nas dakle otvara univerzalnosti spasenja u osobi Isusa Krista. Kristova osoba ne spašava pojedince, nego u sebi uvijek sadržava totalitet ljudskog roda. Stoga ono što će uslijediti, a to je sintagma Židovu najprije, pa Grku, biva već sada razumljiv.

Smisao jezične sintagme – Židovu najprije, pa Grku – jest dakle prikazati sveukupnost ljudi koji su pozvani stupiti u odnos Isusom Kristom (Moo, 1996: 69-75). To nisu samo Židovi, nego i svi drugi ljudi koji će povjerovati u evanđeoski navještaj i otvoriti se poruci spasenja. Židovi ovdje označavaju narod kojemu je Bog prvom govorio (usp. Rim 9-11) jer je to uistinu neopoziv dar i poziv kako će Pavao reći u Rim 11 (Dunn, 1998: 499-532). To nije nešto što Pavao ne zna, jer sam je Židov (usp. Fil 3). Stoga kada ovdje spominje Židove to ne čini iz razloga da prikaže nešto što je već opće poznati *factum*, nego mu izraz Židovi služi kao jezična, ali i teološka figura povezana s drugom riječi koju sada rabi u paru, a to je Grku.

Možemo reći kako sintagma Židovu najprije, pa Grku nema toliko smisao u tome da prikaže vremenski prikaz pozivanja od strane Boga, nego pak nešto drugi je na planu. Grci su ovdje *terminus technicus* za sve Židovima poganske narode koji će tek povjerovati u snagu Boga. Na taj način dolazimo iznova do ideje o univerzalnosti Božjeg nauma spasenja koji u sebi ne poznaje granice. Božji projekt je stoga inkorporacija svih naroda u jedan Božji narod (Dunn, 1998: 537-564). I to je nešto što Pavao istinski shvaća tek u događaju susreta s uskrslim Kristom na putu za Damask gdje u njemu samome dolazi do promjene svijesti i paradigme o Božjem naumu za čovjeka (usp. Dj 9).

3.3. Smisao izraza „pravednost Božja“ u Rim 1, 16-17

Jezična konstrukcija „pravednost Božja“ (grč. *dikaioynē theou*) jest u grčkom jeziku poslanice Rimljanima složenica od dviju imenica koje stoje u međusobnom odnosu (Nestle i Aland, 2012). To je odnos u kojemu je riječ pravednost pobliže označena riječju Božja koja stoji u genitivu. U grčkom je jeziku pak konstrukcija u genitivu uvijek problematična, jer je potrebno odrediti koji tip genitiva koristi pisac. Genitiv je uvijek izražen na identičan način, no njegov smisao se treba odrediti iz konteksta u kojemu se nalazi. Međutim prije govora o samoj konstrukciji trebamo se pitati – koji je smisao pravednosti u mentalitetu i svijesti biblijskog pisca?

Kako bi odgovorili na pitanje koje se prirodno rađa u analizi poslanice Rimljanima valja prije svega promotriti smisao pojma *pravednost* u Starom i Novom zavjetu jer isti pojam za starozavjetnog i novozavjetnog pisca ima daleko veće značenje od tek puke juridičke pravednosti o kojoj smo navikli govoriti (Moo, 1996: 70-75). Pravednost sudskoga tipa nije dakle prvi smisao pravednosti u mentalitetu biblijskog pisca. Kada biblijski pisac progovara o pravednosti on na prvom mjestu ima slijedeću stvarnost. Ona je za njega prije svega odnos, ili relacija među ljudima (Moo, 1996: 72-75). Pravedan je čovjek onaj koji je u konkretnim životnim okolnostima prema drugom čovjeku u suzvučju, tj. u pravilnom ophođenju. To je čovjek koji dijeli te čini da drugome ne manjka. Čovjek je to otvorenosti i brige za drugog čovjeka. Na taj način pojam pravde u SZ, a onda i u NZ je prije svega relacionalni pojam, a onda naposljetku i juridički pojam. Na taj način pojmu pravednosti u SZ je usko blizak i pojam milosrđa, jer su to dva Božja atributa u SZ – Bog je *pravedan i milosrdan* (usp. Ps 103, 8; Izl 22, 25-26; 34, 6; Sir 35, 19-22). Iz tog razloga je pravednost

usko dakle povezana s ljubavlju koja se očituje u relaciji koju ostvaruje Bog s čovjekom, ali i čovjek s drugim čovjekom. Stoga kada Pavao govori o pravednosti on u svakom slučaju ima SZ pozadinu te opće-biblijsku viziju ovog pojma.

3.3.1. Božji čin i ljudski odgovor

U našoj analizi već smo dakle spomenuli problem shvaćanja jezične konstrukcije pravednost Božja u grčkom jeziku. Naime, postavlja se iznova pitanje: možemo li govoriti o objektivnom ili subjektivnom genitivu u grčkom jeziku kada promatramo jezičnu konstrukciju *dikaïosynē theou*?

Smatramo kako je moguće reći da je u konstrukciji *pravednost Božja* na planu subjektivni genitiv jer tekst želi izraziti radnju koju Bog čini. To je radnja koju nazivamo opravdanje. Opravdanje je prema većini bibličara centralna tematika poslanice Rimljanima (Pitta, 2013: 241-243). Temeljno će pitanje biti: kako čovjek biva opravdan? Opravdava li čovjek sam sebe ili ga opravdava Bog? Može li čovjek sebe sam opravdati svojim djelima ili ne? Isto tako valja upitati se: koja je uloga vjere u procesu opravdanja? Sve su to pitanja koja nam kroz pojam pravednosti Božje postavlja *propositio* poslanice Rimljanima te stoga s pravom možemo reći kako on uistinu čini temeljnu ideju cjelokupne poslanice Rimljanima – opravdanje po vjeri (Pulcinelli, 2014: 42-43). Na koncu – vidimo kako je važno zaključiti kako je konstrukcija *pravednost Božja* subjektivni genitiv jer pisac želi naglasiti čin (Bog kao subjekt radnje) koji Bog čini za čovjeka – opravdava ga (Byrne, 2021). Čovjekov odgovor na Božju radnju biti će vjera. Istinski poslušom vjere čovjek stupa u prostor Božje pravednosti, odnosno biva dionikom trajne relacije s Bogom. To je relacija koja ima izvor u ljubavi, jer je opravdanje vrhunski čin ljubavi (milosti) Božje za čovjeka. Ipak to ne isključuje ljudski aktivni odgovor, jer vjera je moj odgovor na Božji čin.

Uviđamo ipak na koncu kako termin pravednost Božja, kako to i tvrdi Byrne (2021) ima po sebi dvostruki aspekt:

- a) Pravednost Božja u perspektivi Božje akcije (Subjektivni genitiv) – naglašava se Božji akt, odnosno njegova vlastita pravednost koja se očituje u vjernosti svojim obećanjima. On je pravedan i ostaje vjeran. Njegov čin opravdanja ostvario se u slanju svoga Sina koji na sebe preuzima krivicu svijeta te ga čini opravdanim;
- b) Ako je pak u pitanju objektivni genitiv u sintagmi pravednost Božja onda ga promatramo na sljedeći način – Bog svoju pravednost daje čovjeku, odnosno izliva pravednost (milost) na čovjeka. Ili u smislu toga da Bog od čovjeka zahtjeva da bude pravedan.

Što ćemo dakle reći? Nekako smo mišljenja kako jedno tumačenje ne isključuje automatski drugo, nego ih možemo promatrati međusobno povezanim.

3.3.2. „Od vjere k vjeri“

Evangelje nam dakle otkriva istinu o Bogu koji iz ljubavi čovjeka opravdava, odnosno uvodi u neraskidivo zajedništvo s Bogom po vjeri. Istinska vjera u sadržaj evanđelja jest prava apokalipsa – jer smisao pojma *apokalipsa* je otkrivanje (grč. *apokalypto* – otkrivati). U evanđelju se dakle manifestira (otkriva) lik Isusa Krista – raspetog i uskrslog. Onaj tko mu pristupa u vjeri doživljava da mu osoba Isusa biva otkrivena u svojoj snazi i dubini (Moo, 1996: 70-75; Aletti, 2015: 119-133).

3.4. Pravednik koji živi od vjere – uloga citata iz SZ u Rim 1, 17

Od izuzetne je važnosti shvatiti na koji način pojedini biblijski odlomak koristi neki drugi biblijski tekst za potvrđivanje svoje naracije. Prvotno je bitno uočiti o kojemu je biblijskom tekstu riječ kada ga autor koristi, a nakon toga bitno je uvidjeti prirodni kontekst dotičnog biblijskog teksta kojega rabi naš tekst.

Primjerice, u Rim 1, 17 vidljivo je kako Pavao poseže za tekstom Hab 2, 4b (Moo, 1996: 76-78). Stoga nam je prvo pitati se – koji je kontekst na planu naracije u Hab 2, a tek onda uspostaviti vezu između teksta Hab 2, 4 i Rim 1, 17. Najčešće se kontekst teksta na kojega se poziva – bilo citatom ili aluzijom – u potpunosti ili djelomično razlikuje od onoga koji je prisutan u spisu koji mi sada promatramo. Ipak, često je prisutno nešto od motiva ili ideje koju je autor htio sada doraditi i prikazati u novom svjetlu radi potreba svoga spisa. Treba ipak voditi računa o tome da inter-tekstualna analiza nema za cilj proučiti koji je tekst utjecao na koji, nego jednostavno prikazati vezu među njima.

Činjenica da Pavao koristi druge biblijske tekstove govori u prilog njihove izuzetne važnosti budući da Pavao argumentira na način činjenica, principa i autoriteta. Temeljni autoritet na koji se Pavao poziva jest autoritet Svetih Pisama koja u sebi imaju veliku vrijednost (Pitta, 2013: 241-243). Međutim, kako rekosmo – važno je znati protumačiti vezu između dva biblijska teksta koji su aluzijom ili pak citatom dovedeni u usku povezanost. Ni u kom slučaju nije dobro olako zaključivati po principu – jedan tekst se ispunja u drugom tekstu. Najbolji način povezivanja dvaju tekstova jest gledanje na njih u smislu da jedan tekst preuzima motive i ideje od drugog, ali ih na neki način ipak modificira s obzirom na svoj prirodni kontekst.

Sada se stoga samo po sebi nameće pitanje o smislu korištenja teksta proroka Habakuka u Rim 1, 17 (usp. Hab 2, 4b; Hab 2, 1-4).

3.4.1. Smisao citiranja proroka Habakuka u Rim 1, 17

Kako bi odgovorili na pitanje o smislu korištenja teksta proroka Habakuka u Rim 1, 17 valja prvotno osvrnuti se na prirodni kontekst Knjige proroka Habakuka. Stoga donosimo u nastavku tekst koji nalazimo u Hab 2, 1-14:

„Stat ću na stražu svoju, postaviti se na bedem,
paziti što će mi reći,
kako odgovorit' na moje tužbe.
Tada Jahve odgovori i reče:
»Zapiši viđenje,
ureži ga na pločice,
da ga čitač lako čita.
Jer ovo je viđenje samo za svoje vrijeme:
ispunjenju teži, ne vara;
ako stiže polako, čekaj,
jer odista će doći i neće zakasniti!
Gle: propada onaj čija duša nije pravedna,
a pravednik živi od svoje vjere.“ (Hab 2, 1-4)

Uviđamo kako je od izuzetne važnosti sada shvatiti kontekst pisanja proroka Habakuka. Prorok Habakuk kao glavnu temu svoje propovijedi ima govor o sudu Božjem. Gledajući nepravednu socijalno-ekonomsku situaciju svoga društva s pravom se pita kamo to sve vodi (Moo, 1996: 76-78). Stoga u njegovom spisu dominiraju motivi govora o sudu Božjem, jer se doista čini kako je jedino Bog sposoban uspostaviti pravilne odnose među ljudima. Upravo su ti odnosi mjesto ostvarivanja pravednosti u pravom smislu te riječi. Već smo naime rekli kako je za SZ pisca pravednost svoj izvorni smisao imala u ophođenju ljudi međusobno koji su se prikazivali pravednima ili nepravednima. Presudna je dakle relacija. Prorok ipak kao i svaki čovjek od krvi i mesa dovodi u pitanje smisao istinske vjere i nadanja. To je iskustvo koje ima svaki čovjek koji želi biti pravedan i vjeran Bogu. U svome unutarnjem previranju doživljava ipak Jahvin odgovor. Riječi koje nam donosi Hab 2, 2-4 su dakle Jahvine riječi utjehe kako pravednik nema razloga za bojazan, jer će ga njegova vjernost izbaviti iz nevolje. Međutim, uočavamo kako onaj koji nije pravedan propada, dok pravednik živi zbog vjere koja je u njemu.

Uvidjeli smo dakle kako je motiv koji povezuje Hab 2, 4b s Rim 1, 17b motiv vjere. Čista i nepatvorena vjera unatoč tjeskobi i poteškoćama je garancija relacije s Bogom. Ipak dolazimo do problema – naime, dok je kod Pavla pravednost Božja Božji čin (subjektivna radnja Boga) koji uspostavlja red, a isto tako u objektivnom smislu dar koji Bog daruje čovjeku – stanje pravednosti (opravdanosti), za Habakuka je pravednik sam u sebi vjeran te ga njegova vjera dovodi spasenju (Moo, 1996: 76-78). Na taj način je kod Habakuka više naglašen čovjek koji je vjernik, a ne toliko Bog. Kod Pavla je u prvom planu ipak Božja pravednost koja se otkriva od vjere vjeri.

Kako god, ono što je bitno jest činjenica da je Pavlu od izuzetne važnosti prikazati već sada na početku poslanice ono o čemu će raspravljati na više mjesta, a to je odnos vjere i djela Zakona. Drugim riječima – kako čovjek biva spašen: vršeci djela, pa i djela koja su zakonski normativ u smislu toga da treba biti obrezan i tako se pribrojiti židovskom narodu, ili pak unatoč tome što i nije obrezan a istinski vjeruje u evandeosku poruku može biti dionik Božjih darova? (Penna, 2023: 93-107). Ipak o ovome problemu ćemo još jednom progovoriti u nastavku naše analize.

4. Krist kao garancija pomirenja naroda na temelju poslanice Efežanima

Misao o Kristu kao univerzalnom te ujedno „ireverzibilnom spasenjskom događaju u povijesti“, kako Krista opisuje poznati teolog Rahner (2007: 185-190), biva razrađena i u takozvanim deuteropavlovskim poslanicama. Naime, poslanice poput poslanice Efežanima, Kološanima, Timoteju i Titu, bibličari nazivaju deuteropavlovskim poslanicama (Pitta, 2013). Razlog pronalaze u činjenici da te spise vrlo vjerojatno nije napisao osobno Pavao, nego netko od njegova kruga suradnika ili su pak plod određenih teoloških škola koje su po nauku bile bliske Pavlu (Pitta, 2013; Marguerat, 2023). Ti drugotno-pavlovski spisi razlikuju se od proto ili prvotno-pavlovskih spisa po stilu pisanja, ali i po teološkoj misli koju pronalazimo u navedenim spisima. Kao primjer moguće je uzeti govor o Crkvi. Za proto-pavlovske spise Crkva je manja lokalna zajednica, dok je u deuteropavlovskim spisima kao primjerice u Efežanima i Kološanima, Crkva jedan puno veći organizam (Pitta, 2013). Ona je događaj koji nadilazi lokalnu zajednicu vjernika. Naravno, time se ne želi reći kako je Pavlu strana misao o Kristu kao univerzalnom principu povezivanja s Bogom.

Uočiti je kako tek deuteropavlovske poslanice na vrlo direktan način govore o Kristu kao principu jedinstva cjelokupnog ljudskog roda. I baš iz toga razloga u našoj daljnjoj analizi donosimo jedan tekst upravo iz poslanice Efežanima gdje se na jasan način vidi kako je osoba Isusa Krista ona ruši barijere i pregrade između židovskog i svih drugih do tada poganskih naroda. Po Kristovoj smrti i umiranju isti zid biva srušen te je svakom čovjeku omogućen dolazak do Boga i to po osobnoj vjeri u isto otajstvo (Zečević, 2023). Promotrimo biblijski tekst poslanice Efežanima:

„Sadapak, u Kristu Isusu, vikojinekoć bijast *daleko*, dođosteb *blizu* – po Krvi Kristovoj. Doista, on je mir naš, on koji od dvoga učini jedno: pregradu razdvojnici, neprijateljstvo razori u svome tijelu.

Zakon zapovijedi s propisima obeskrjepi da u sebi, uspostavljajući mir, od dvojice sazda jednoga novog čovjeka te obojicu u jednome Tijelu izmiri s Bogom po križu, ubivši u sebi neprijateljstvo. I dođe te *navijesti mir* vama *daleko i mir* onima *blizu*, jer po njemu jedni i drugi u jednome Duhu imamo pristup Ocu. Tako dakle više niste tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani ste svetih i ukućani Božji nazidani na temelju apostola i proroka, a *zaglavni je kamen* sam Krist Isus. U njemu je sva građevina povezana i raste u hram svet u Gospodinu. U njemu ste i vi ugrađeni u prebivalište Božje u Duhu.“ (Ef 2, 13-22).

4.1. Srušena „pregrada razdvojnica“ po krvi Kristovoj

Poslanica Efežanima nastaje u okvirima jednog kozmopolitskog grada. Grad Efez bio je poznata luka na Egejskom moru u današnjoj Turskoj te samim time mjesto susreta ljudi različitih kultura (Dogan Gumus, 2019). Samim time bio je i mjesto susreta različitih načina štovanja Boga. Susret je to židovskog koncepta Boga i konceptata koje su imali Grci te potom Rimljani obitavajući kroz stoljeća u ovome istom gradu. Dovoljno je spomenuti kako je grad bio nadaleko poznat po kultu božice Artemide, a isto tako i po brojnim hramovima koji su bili podizani u čast rimskih vladara (Walker, 2008: 135-153). U gradu se s vremenom razvio i kult štovanja cara. U sav taj kolorit naroda i njihove religijske prakse dolazi i Pavao te nam Djela apostolska svjedoče o njegovom susretu s Efežanima te kultom božice Artemide koju su svi štovali kao božicu plodnosti. Pavao osobno dolazi u sukob s onima koji su izrađivali kipove božici Artemidi (usp. Dj 19). Imajući sve do sada navedeno u vidu sada je moguće shvatiti i biblijski tekst poslanice Efežanima koja nastaje u istim okolnostima života.

Biblijski tekst tako smjera na prikaz prilaska onih koji su daleko. Autor poslanice vjerojatno smjera na sve poganske narode koji su u perspektivi židovskog naroda daleko od Boga. Jer židovski je narod izabrani narod kako Pavao govori u Rim 9-11 (Dunn, 1998: 537-564). Ipak, smrću Kristovom, kako sada naglašava poslanica Efežanima, ista udaljenost između Boga i drugih naroda biva prevladana. Krv Kristova postaje tako garancija jedinstva ljudi bez obzira na njihovu etničku ili religijsku pripadnost (MacDonald, 2008: 241-246). Važno će biti jedino otvoriti se poruci Kristovoj te uz nju srcem prionuti u činu iskrene vjere. Na taj način svi drugi, tj. daleki narodi, nisu više dužni biti obrezani i samim time vršiti zakone i uredbe židovskog naroda kako bi stupili u odnos s Bogom, nego su po vjeri u Krista i njegovu dragovoljnu smrt iz ljubavi za čovjeka, pozvani pristupiti istome otajstvu (MacDonald, 2008: 243-246). Istu temu vidjeli smo razrađuje i Pavao u poslanici Rimljanima. No, tekst u Ef 2 na još snažniji način prikazuje radnju koju čini Krist kako bi ljude sjedinio u jedan novi narod. Spomenuti je također da se istim problemom Pavao bavi i u svome autentičnom spisu koji bibličari znaju nazivati malom poslanicom Rimljanima, a to je poslanica Galaćanima. U ovome je pak spisu na snažan način prikazano kako se za biti vjernikom nije nužno prvotno obrezati, odnosno postati Židovom da bi se stupilo u odnos s Kristom, nego je važno jedino i isključivo vjerom pristupiti otajstvu Isusa Krista te time izgrađivati svoj osobni odnos s Njim (Penna, 2019: 106-116).

4.2. „Kršćanstvo polifonije“

Kristova smrt na križu i prolivena krv naviještaj je mira svim narodima te poziv na međusobno zbližavanje u osobi njegovoj osobi. Time svi ostali ili drugotni narodi u odnosu na židovski narod nisu više stranci i pridošlice, nego im pripadaju jednaka prava i povlastice kao i izabranom narodu (usp. Ef 2). Svi oni postaju jedan narod i to novi narod Božji te su baštinici nauka apostolskog, a princip njihova jedinstva je sam Isus Krist kojega se opisuje kao zaglavni kamen iste građevine (MacDonald, 2008: 242-246). I jedne i druge

povezane u osobi Krista Duh Sveti sada sabire u jedan narod te se time stvara novi način dolaska do Boga. To je odnos koji se gradi na temelju vjere u Krista i njegovu spasiteljsku smrt i uskrsnuće koja relativizira različite kulturološke razlike među ljudima. Sve to na neki način postaje nevažno u odnosu na novi identitet koji isti narodi primaju po vjeri u Krista. Na ovaj način svaki oblik nacionalizma koji bi na nezdrav način veličao jednu naciju u odnosu na drugu nije prihvatljiv ukoliko su svi narodi obasjani svjetlom Krista. Takav obrat slike o Bogu i njegovu novom narodu Božjem koji nije ograničen na jedan narod, odnosno židovski narod, sam Pavao doživljava na putu za Damask (usp. Dj 9). Na istome putu u susretu sa uskrslim Kristom događa se revolucija u Pavlovoj osobi gdje on shvaća kako je Kristovo uskrsnuće urušilo pregrade između židovskog naroda kojemu sam pripada i svih drugih poganskih naroda (Boccaccini, 2021). Njegova slika Boga biva proširena te on postaje navjestiteljem evanđelja svim narodima.

Sve do sada rečeno svjedoči nam o tome kako je i samo kršćanstvo početaka bilo kako će Filoramo (2019) reći – „*kršćanstvo polifonije*“, a ni u kom slučaju uniformno kršćanstvo. Kršćanstvo je to koje je moralo računati na različitost pojavnih oblika te postupno rasti ne bi li zadobilo jasnije i snažnije konture u kontekstu tada velikog i snažnog rimskog carstva. Prve su kršćanske zajednice tako nužno bile obilježene židovskim obrisima religioznosti ne bi li se postupno dogodilo razdvajanje puteva i stvorilo jedan drugi način štovanja Boga koji će kasnije na velikim crkvenim saborima biti svečano formuliran (Penna, 2004: 169-179).

5. Opći poziv na svetost i zajedništvo s Bogom kao temelj dogmatskog nauka Katoličke Crkve

Nakon što smo prikazali biblijske temelje za govor o jedinstvu svih ljudi u Kristu važno je još jednom podcrtati kako je u srži katoličkog dogmatskog nauka jednakost ljudi na osnovu stvorenosti na sliku Božju i otkupljenosti krvlju Kristovom (Scola, Marengo i Prades Lopez, 2003: 123-130; Rahner, 2008: 130-143). Iz tog razloga se u našoj analizi uloge teologije u kontekstu smanjivanja podjela u društvu želimo osvrnuti i na sintetički način prikazati neke opće važeće norme za govor o univerzalnosti poziva na spasenje u Kristu.

Kako je već naglašeno, svrha objave Boga za kršćane jest spasenje svih ljudi (Rahner, 2007: 223-227; Kalem, 2023: 102-108). Na taj način se u usku vezu dovodi odnos Božje objave i spasenja. Bog se objavljuje u osobi Isusa Krista kako bi ljude priveo spasenju po vjeri u njegovu osobu. Iz tog razloga svaki čovjek je po sebi sposoban za posluš vjere te time stupanje u relaciju s Bogom koji ga poziva u zajedništvo sa sobom. Isti poziv upućen je svima jer Kristova krv biva prolivena za svakoga čovjeka bez obzira na njegovu etničku ili vjersku pripadnost. Drugim riječima, Bog u Kristu sve ljude poziva na međusobni dijalog. Time se naravno treba naglasiti kako je uloga Krista u istome procesu zbližavanja ljudi od neprikosnovene važnosti, odnosno Kristova je uloga uistinu jedincata. Tako će i Djela

apostolska naglasiti kako pod nebom nema drugoga imena u kojemu se čovjek spašava (usp. Dj 4, 12).

Ipak, nauk katoličke Crkve posvjedočen na zadnjem ekumenskom koncilu u Vatikanu, tj. Drugom Vatikanskom koncilu, ostavlja naravno prostora za ono dobro i plemenito i u drugim religijama koje Krista još uvijek ne poznaju. Tako deklaracija o odnosu Crkve prema drugim nekršćanskim religijama koja nosi naslov *Nostra aetate* naglašava na više mjesta kako i u drugim religijama postoje zrake istine i svjetlo istinskoga dobra (Drug vatikanski koncil: *Nostra aetate*, br. 2). Na jednak način i dekret o misijskom poslanju Crkve u svijetu pod nazivom *Ad gentes* (K narodima) na sličan način druge religije i kulture prikazuje vrijednima poštovanja (Drugi vatikanski koncil: *Ad gentes*, br. 1-8). Sve druge religije tako mogu poslužiti kao priprema osobnom odnosu s Bogom u liku Isusa Krista. Iz tog razloga je model odnosa među religijama moguć na ekskluzivistički ili pak inkluzivni način.

S druge strane postoje i autori poput primjerice hrvatskog teologa Kalema (2023: 336-342) koji u svome promišljanju otajstva Božje objave unose i poneki novi naglasak kao što je primjerice govor o međukulturalnom, a ne tek međureligijskom dijalogu. Govorom o međukulturalnom dijalogu se tako pokušava premostiti jaz koji često postoji između kršćana i drugih nekršćanskih religija budući da ukoliko govorimo o kulturološkim razlikama na način međusobnog uvažavanja, a ne tek uvjeravanja strana koje stupaju u dijalog, postoji realnija mogućnost međusobnog suživota različitih kultura (Kalem, 2023: 336-342). Isti pokušaj promišljanja smatramo uistinu hvalevrijednim, no ipak je važno naglasiti kako je u govoru o istom problemu susreta kultura ili religija krucijalni problem često jasnoća vjere i iznošenja nauka koji Crkva baštini još od apostolskog vremena.

Katolička Crkva ostajući vjerna nauku koji baštini od apostola na temelju svetopisamske baštine te življene tradicije uvijek iznova će naglašavati kako je Krist istinska norma moralnog djelovanja te time točka iz koje započinje i u njoj završava svaki govor o kršćanstvu. Naime, govoreći o dijalogu, a bez jasnoće govora o onome što Krist čini svojim činom predanja do smrti te slavnim uskrsnućem vrlo je lako upasti u zamku sve snažnijeg relativizma religijske pojavnosti te samim time izgubiti iz vida specifičnost onoga što je Bog učinio u Kristu (Kalem, 2023: 345-347). Jasno shvaćen nauk o Božjoj objavi stoga će uvijek ići za što snažnijim otkrivanjem ljepote onoga što je Bog učinio utjelovljenjem Sina te njegovim otkupiteljskim zahvatom za čovječanstvo. Naglašavajući novinu Kristova događaja u odnosu na druge religije Crkva time ne poništava druge religijske denominacije, nego im blago i s poštovanjem iznosi razloge svojega osobnog odnosa s Kristom. Tu ljepotu odnosa ona je trajno pozvana naviještati ljudima svih kultura, a to je omogućio Krist svojim rođenjem, smrću i uskrsnućem.

6. Papa Franjo i poziv na sveopće bratstvo u enciklici *Fratelli tutti*

Promišljanje o ulozi teologije u smanjenu polarizacije društva tiče se naravno i govora o mogućnosti ili nemogućnosti ljudi da žive u istinskom bratstvu. Iz tog razloga sada želimo u kratkim crtama prikazati i vrlo bremenite misli aktualnog pontifikata pape Franje izražene u enciklici pod nazivom *Fratelli tutti* (2021) u kojoj se papa Franjo hvata u koštac sa ovim doista značajnim problemom koji se tiče ljudi diljem svijeta. Promatrajući svjetsku pojavnost i detektirajući sve probleme s kojima se čovjek danas suočava papa pokušava biti kritički glas protiv raznih oblika izrabljivanja čovjeka koji se direktno protive jednakom dostojanstvu svih ljudi budući da su stvoreni na sliku Božju (Rađa, 2022). Polazeći dakle od te temeljne činjenice o čovjeku, a to je stvorenost na sliku Božju kojom mu je darovano dostojanstvo koje mu nitko ne može oduzeti, Franjo nastoji ponuditi i rješenja za jedan kvalitetniji suživot ljudi na zemlji. Ovu encikliku zajedno s većinom teologa možemo slobodno nazvati i svojevrsnim hermeneutičkim ključem za čitanje cjelokupnog pontifikata pape Franje (Rađa, 2022: 271-272). Pontifikat je to koji na temelju evanđelja nastoji ljude gledati na jedan pozitivan način bez osuđivanja te donošenja već gotovih i zadanih rješenja za život čovjeka (Rađa, 2022: 268-271).

Franjina je hermeneutika obilježena inkluzijom, odnosno možemo to slobodno reći, davanjem prilike svakome čovjeku. Bog koji je u ljubavi stvorio svijet te ga istom ljubavlju uzdržava želi svakome čovjeku dati priliku da bude su-kreator stvorene stvarnosti na temelju onih darova kojima ga je osposobio za isto poslanje. Papin pogled na čovjeka jest pogled razumijevanja jer u čovjeku papa nastoji vidjeti osobu koja je vrijedna poštovanja unatoč tome što je ranjena grijehom. Donoseći svoju ranjenost Bogu u iskrenom i jasnom dijalogu s njim čovjek iznova zadobiva snagu za nastavak svojih ljudskih nastojanja na dobrobit svih ljudi (Parzych Blakiewicz, 2022: 997-1013). Budući da je enciklika postavila si za cilj prikaze načina realizacije sveopćeg bratstva ljudi u svijetu ona nužno u sebi ima i političku dimenziju kako to dobro uočava hrvatski teolog Rađa (2022). Stoga kako Rađa (2022) dobro uočava, u enciklici se pogled na obnovu odnosa u svijetu, pa i onih političkih, za papu Franju odvija na četiri razine:

- a) obnova osjećaja svih naroda za ono što se naziva opće dobro svih ljudi (usp. FT 158);
- b) promicanje kulture rada (FT 161);
- c) davanje prednosti posljednjima (FT 187);
- d) njegovanje duha otvorenosti prema svima (FT 190).

Vodeći se ovim principima, dobro zapaža Rađa (2022), papa Franjo daje i određene naglaske koji bi trebali biti garancija zbližavanja ljudi, a to su: a) davanje prvenstva općoj namjeni dobara u odnosu na privatno vlasništvo (FT 120); b) pozitivna diskriminacija siromašnih i

nerazvijenih zemalja (FT 138); c) prioritet multilateralne politike u odnosu na bilateralnu politiku (FT 153); d) prihvaćanje i integracija migranata (FT 129); e) uključivanje manjina u širi pojam državljanstva (FT 131); f) isključivanje rata kao političke opcije (FT 257-258).

Franjin pogled na svijet i čovjeka je dakle pogled koji polazi prije svega od realnog iskustva ljudi, a ne tek iz perspektive jednog teorijskog pogleda na čovjeka i život općenito. Iz tog razloga je tonalitet enciklike uistinu jasan te iznimno konkretan (Rađa, 2022). Samim time i pozivi koje papa upućuje enciklikom su nedvosmisleno i doista jasni. Franjo tako poziva na dijalog i otvorenost za svakoga čovjeka. Time kršćansko bratstvo koje ima korijen u Kristu po sakramentu krštenja samo biva još više oplemenjeno onim sveopćim, tj. sveopćim bratstvom. Tako primjerice hrvatski teolog Vulić (2022) u svome promišljanju o istoj enciklici će ustvrditi kako:

„...Kršćansko bratstvo nije izolirana stvarnost koja postoji sama za sebe, nego se odnosi na Božje djelovanje na već prisutnom bratstvu ljudskoga roda po stvorenosti odnosno naravi. Ljudski rod je jedinstven jer ima zajedničko podrijetlo u Bogu i zato, kako naučava Katekizam Katoličke Crkve, svi su ljudi doista braća. Kršćansko bratstvo pretpostavlja sveopće bratstvo ljudskoga roda koje je sposobno postati nositeljem svojstava novoga bratstva u Kristu. To bratstvo ljudi u Kristu izvorni je Božji naum za čovječanstvo, ali ono pretpostavlja bratstvo koje se već ostvaruje po daru stvaranja čovjeka, koji je – kao član Božjega naroda – pozvan na zajedništvo s Bogom.“ (Vulić, 2022: 267).

Kako bi čovjek mogao biti istinski brat drugome čovjeku te time izgrađivati sveopće i kršćansko bratstvo potreban je neprestanog ispitivanja samoga sebe. Papa stoga upozorava kako se treba suprotstaviti suvremenim trendovima koji su prepreka bratstvu ljudi kao što su individualizam, relativizam, konzumerizam jer sve te stvarnosti čovjeka vode gubitku osjećaja za opće dobro te čovjeka otuđuju od vlastite ljudskosti (Maros, 2022). Vrativši ponovno osjećaj za opće dobro, odnosno vrativši se iskrenom susretu sa drugim čovjekom, ljudi će iznova otkrivati svoju osobnu ljudskost te time izgrađivati svijet skladnijih i ljepših odnosa.

Naravno, Franjin poziv na sveopće bratstvo nekome se uistinu može učiniti velikim utopijskim projektom te idealom koji nije realno ostvariv. Ipak, poziv je to na ideal kojemu bi čovjek uvijek iznova trebao stremiti te time potvrđivati ljepotu svoje ljudskosti koja se ostvaruje prije svega u ljubavi za brata čovjeka. Ljubeći čovjeka pojedinac tako istinski ljubi i Boga budući se Bog utjelovio u osobi Isusa Krista. Od trenutka utjelovljenja istinski i trajan poziv svakome čovjeku uvijek će biti izgrađivanje međuljudskih odnosa koji počivaju na povezanosti ljudi na temelju istoga dostojanstva po stvorenosti na sliku Božju, a ukoliko je čovjek i kršćanin, onda se uz dimenziju općeljudskog odnosa nužno nameće i dimenzija povezanosti svih krštenika u osobi Krista. No, kako smo i naglasili, ove dvije stvarnosti ne bi trebale isključivati jedna drugu, nego se međusobno prožimati prema drevnome teološkom aksiomu - *Gratia supponit naturam* – u kojemu se naglašava kako milost pretpostavlja narav (Vulić, 2022: 267).

7. Teologija kao služiteljica društva u procesu smanjivanja polarizacije društva

Dosadašnja naša analiza služila nam je kako bismo postavili realne teološke temelje za promišljanje konkretne uloge teologije te njezine mogućnosti da bude ona koja će smanjivati polarizaciju društva. Ono što pak u posljednjem dijelu naše analize želimo učiniti jeste i prikaz uloge i potencijala teologije da u konkretnim okvirima jednoga društva bude garancija smanjenja polarizacije društva. Stoga ćemo u daljnjem promišljanju ovoga fenomena nastojati dati neke više ili manje jasne smjernice koje nam teologija nudi za razrješavanje snažnih polarizacija u društvima diljem svijeta.

7.1. Poznavanje teologije koje vodi prema suživotu ljudi u krsnom i sveopćem bratstvu

Svaka religija kako bi istinski opstala u svojim javnim oblicima zasigurno potrebuje i određene forme koje su plod teološkog znanja koje stoji u pozadini iste religije. Stoga se poznavanje teologije koja kreira religijsku praksu čini od presudne važnosti za prakticiranje te religije. S druge strane će nepoznavanje barem osnovnih postulata iste religije voditi prema kreiranju sasvim subjektivnih vjerskih obrazaca. Ono što stoji kao svojevrsni ugaoni kamen u temelju kršćanstva kao religije jest činjenica Isusove smrti i uskrsnuća za svakoga čovjeka. Bog koji biva ubijen na drvetu križa želi sve ljude pomiriti s Bogom te ih sabrati u jedan narod. Upravo je na osnovu te teološke istine kršćanstvo u kontekstu tada moćnoga rimskog carstva i etabliralo se kao nova religija budući je kršćanstvo brisalo pojedine sociološke markere koji su ljude dijelili na osnovu statusa u društvu (Penna, 2004: 169-179; Penna, 2017). Iz tog razloga će i danas za jedan plodan suživot ljudi u kontekstu dominantnog kršćanstva kao vjerske denominacije biti od presudne važnosti naglašavati krsni identitet koji je svim kršćanima jedan, a dobiven je u snazi Kristove smrti na križu. Isti identitet vjernik na sebe preuzima u trenutku krštenja koje je temeljni sakrament Katoličke Crkve. Po njemu vjernici bivaju pritjelovljeni Isusu Kristu koji je glava Tijela Kristova. Svi ostali vjernici su, da se izrazimo terminologijom sv. Pavla, udovi istoga tijela (Dunn, 1998: 537-534); Barbaglio, 1999: 534-545). Iz tog razloga je svaki pokušaj stvaranja elitnog kršćanstva na uštrb jedinstva Crkve kao Tijela Kristova biti poguban.

I dok netom izrečena misao o istom krsnom identitetu svih krštenika je na jednoj teološkoj i teoretskoj razini jasna, u praksi vjerničkog života Republike Hrvatske, to često nije tako. Pastoralna praksa brojnih župa u Hrvatskoj pokazuje kako se u kontekstu dominantnog kršćanstva često događaju konflikti koji proizlaze iz nedostatnog teološkog znanja o naravi Crkve. Ako se u istu sliku doda i dimenzija mogućeg suživota i prihvatanja drugih vjerskih konfesija slika biva često još i kompleksnija budući da se prema logičkom zaključivanju teško može misliti da će vjernici kršćanske vjeroispovijesti ukoliko ne poznaju u dostatnoj mjeri svoju vjeru, u dovoljnoj mjeri poznavati druge religije. Ovakav logički zaključak u nekim je situacijama možda i pogrešan, no smatramo kako u većini slučajeva potvrđuje se istinitim.

Govor o suživotu kršćana međusobno ili pak o suživotu kršćana s drugim vjerskim konfesijama uvelike biva otežan i činjenicom sve rapidnijeg pada življenja ljudskih vrijednosti općenito. Naime, one vrijednosti koje su možda nekada bile uvriježene i od svih nasljedovane poput poštovanja, zajedništva, empatije, govora o lijepom i moralnom, često bivaju dovedene u pitanje. Iz istog razloga smo u našem radu prikazali i temeljnu teološku misao koja se može iščitati iz enciklike pape Franje pod naslovom *Fratelli tutti*. Kako smo vidjeli, Franjo prije svakog oblika teologiziranja i odveć teoretskog pogleda na čovjeka i stvarnost u svijetu, stavlja življeno iskustvo ljudskosti i međusobne solidarnosti (Rađa, 2022). Razlog za to pronalazi u ljudskosti kao takvoj te u čovjekovoj stvorenosti na sliku Božju odakle čovjeku dolazi neprikosnoveno dostojanstvo. Drugim riječima, za iskreno življenje kršćanstva potrebno će prije svega nastojati živjeti ono što je ljudsko, plemenito i opće prihvaćeno budući da je upisano u čovjekovu narav. Zato nam se čini kako je istinski shvaćena teologija uvijek u osnovi istinsko shvaćeno i življeno čovječstvo. Na taj način potvrđuje se drevni kršćanski nauk o milosti Božjoj koja uvijek računa da joj prethodi ljudska narav (Vulić, 2022). Stoga ne preostaje nego zaključiti kako će istinski shvaćen krsni identitet uvijek računati s naravi i obrnuto. Živeći tako i primjenjujući to u praksi društvo postaje sve manje podvojeno u samome sebi.

7. 2. Misterij zla te upućenost na Krista

Teološki govor koji ozbiljno uzima u obzir dimenziju čovjeka koji je grešno biće također je jedan od izuzetno važnih elemenata u kojemu teologija može smanjivati polarizaciju društvene stvarnosti. Naime, Kristova smrt na križu istodobno je pobjeda nad otajstvom bezakonja, odnosno grijeha. Krv Krista, kako na jasan način pokazuju biblijski spisi Novoga zavjeta te tradicija Crkve, jest garancija čovjekova spasenja. To će biti osobito važno naglasiti u svim onim trenucima kada i ljudi danas diljem svijeta trpe zbog raznih oblika grešnih sklonosti gdje se već postupno stvara uistinu snažna spirala zla koja ljude neminovno vodi prema osobnom ljudskoj degradaciji. Izlaz iz takvog pogubnog načina života nudi Kristova osoba koja uvijek računa s ljudskom grešnošću, ali čovjeku pri tome nudi novu priliku za revitalizaciju njegova života (Benaković, 2022: 13-32). Krist je tako onaj koji čovjeka vodi prema autentičnoj slobodi koja neće biti u negiranju moralnog zakona, nego u poštivanju zakona koji čovjeku nudi spasonosni okvir za njegovo istinsko samoostvarenje. Na taj način teologija uči kako sa zlom kao misterijem uvijek treba računati, ali i da ga je Krist u svojoj osobi već nadvladao. Iz tog razloga katolička teologija uči kako se svakome čovjeku treba prići s poštovanjem te bez osude, no kako mu se blago i s poštovanjem treba navijestiti Krista te njegovu preobrazbenu snagu. Iz istog razloga Crkva uči kako je Božji govor u Svetom pismu uvijek performativni govor, odnosno govor koji oblikuje svojega slušatelja (Waldenfels, 1995: 452-462; Penna, 2023: 127-135).

Važno je također naglasiti i da će sve ono što se izravno protivi Kristovu moralnu zakonu biti za istinskog vjernika neprihvatljivo te će da govor o kompatibilnosti otajstva grijeha i milosti ni u kom slučaju za kršćanina neće moći biti prihvatljiv govor (Pitta, 2013: 252-259). Iz tog razloga je i govor o uključenosti drugih ponuda spasenja koje bi se protivile

Kristovu zakonu, za katolika neprihvatljiv te relativan govor. Dakle, vjernik će drugome pristupati zbog poštovanja njegova dostojanstva, no uvijek navješćujući mu s puno ljubavi istinu koju sam Krist naučava kao onu koja je vrijedna življenja. Jer koliko god netko ljubio, ukoliko ljubi bez istine, ne uzima ozbiljno istinu o Kristu i njegovom planu spasenja čovjeka. Istodobno vrijedi i obrnuto, onaj koji pod svaku cijenu inzistira na istini, a bez ljubavi na jednak način griješi (Benedikt XVI., 2010). Na koncu biblijski primjer na kojemu se može uvidjeti pravilan odnos prema čovjeku koji griješi jest onaj o susretu Isusa i grešnice u Lukinu evanđelju (usp. Lk 7, 36s.). Grešnica koja je od svih osuđena u susretu s Kristovom ljubavlju i milošću biva oproštena, ali i pozvana da više ne griješi (Benaković, 2022: 13-30). Tako se iznova potvrđuje stari teološki aksiom o tome kako grijeh treba osuditi, ali ne i samoga grešnika. On uvijek ima svoje dostojanstvo, pa i onda kada griješi.

7. 3. Novi identitet u Kristu

Istinski shvaćeno kršćanstvo govor je o novom identitetu koji vjernik zadobija zato što je kršten i ucijepljen u Krista (Zečević, 2023: 239-266). Takav teološki nauk na direktan način relativizira svaki oblik etničke pripadnosti kako i naglašava tekst u poslanici Efežanima koji je ujedno i bio predmet naše analize (usp. Ef 2). U društvu različitih etničkih pripadnosti kršćanstvo se kako smo i prikazali etabliralo kao religija novog identiteta koji stvara Krist svojom krvlju. Drugim riječima, novost toga identiteta nije toliko u kvantitativnom pomaku, koliko u kvalitativnom pomaku. Tako primjerice Pavao ne prestaje biti Židov u susretu s Kristom na putu za Damask, nego produbljuje svoj osobni odnos s Bogom u svjetlu Kristove smrti i uskrsnuća (Boccaccini, 2021). Isto tako, čovjek u krštenju ne biva nanovo rođen po tijelu, nego se iznova rađa u duhu na novo sinovstvo koje sada ima Božji predznak (usp. Iv 3). Čovjek tako na stvaran način postaje novo stvorenje, ali istu novinu se ne vidi tek golim okom budući se ona tiče čovjekove nutrine, odnosno njegova duhovnog odnosa s Bogom u dubini nutrine.

Uviđamo dakle kako teološki govor o novom identitetu koji vjernik zadobiva u krštenju može uvelike pomoći svim onim društvima u kojima možda zbog sukoba iz prošlosti još uvijek tinja mržnja ili prezir u ljudskim srcima. Čovjek preobražen snagom Kristove milosti osvješćujući si svoj jedincati odnos s Kristom u snazi krštenja tako druge ljude gleda drugim očima jer je s njima povezan vezom krštenja posredstvom mosta koji uvijek ujedinjuje vjerne, a to je osoba Isusa Krista (Barščevski, 2023: 83-92). Istodobno gradi se u društvu postupno klima dijaloga i mira koji vodi istinskom suživotu poštovanja i bratske sloge. Tada svaki pokušaj nacionalizma koji bi se direktno protivio novom identitetu krštenika neće biti prihvatljiv budući je veza koja nastaje u krštenju s Kristom za vjernika nešto što nadilazi govor o nacionalnoj pripadnosti. Baš zato Pavao govori o domovini koja je na nebesima te svoje slušatelje naziva građanima neba (usp. Fil 3, 20) te istodobno tješi vjernika i u onim trenucima kada im se ruši ovozemni dom jer dom nerukotvoren na nebesima je Krist pripradio onima koji ga iskreno ljube (usp. 2 Kor 5, 1).

7.4. Crkva i teološki govor u hodu s čovjekom

Katekizam Katoličke Crkve samu Crkvu definira kao narod koji Bog okuplja u cijelom svijetu te tvrdi kako se on na poseban način očituje u liturgijskom skupu kada isti narod slavi Euharistiju kao spomen čin Kristove muke, smrti i uskrsnuća (Katekizam, br. 752). Teologija kao znanstvena disciplina koja se bavi Bogom, ali i čovjekom jer promatra načine čovjekova odnosa s Bogom, na taj način je i ona koja prikazuje načine crkvenog djelovanja i rada s ljudima. Ono što na poseban način teološki govor o Crkvi uči jest zajednički i postupni hod Crkve sa svakim čovjekom. Od trenutka krštenja pa sve do ljudske smrti Crkva je ona koja nastoji koračati uz čovjeka. Samim time se teološki govor o Crkvi kao pratiteljici i pomoćnici čovjeka u njegovim nastojanjima na zemlji čini prikladnim modelom i za svaki institucionalni oblik rada sa ljudima u svijetu. Baš kao što Crkva kao brižna majka nastoji voditi brigu oko svojih vjernih, i društvo u cjelini sa sveukupnošću institucionalnih oblika potpore čovjeku, pozvano je voditi brigu o općem dobru čovjeka i njegovu integralnom razvoju kao osobe.

Crkva svoju brigu za čovjeka prikazuje na razne načine. S jedne strane je to briga o njegovoj vjerskoj pouci, odnosno teološkoj naobrazbi, a s druge strane je to i briga za njegov život kroz razne oblike potpore čovjeku. Budući da je Krist svojim utjelovljenjem pokazao veličini i ljepotu čovječstva i Crkva je ona koja se zauzima za siromašne i socijalno ugrožene te pomažući im i na materijalnoj razini omogućava da stupe vremenom u stabilniji odnos s Bogom (Papa Franjo, 2021). Pri tome je teološki govor o Crkvi uvijek oprezan jer Crkvu ne želi poistovjetiti sa ustanovom za socijalnu pomoć ili društveno blagostanje čovjeka jer je temeljna zadaća Crkve naviještaj evanđelja i posvećenje ljudske osobe.

Način na koje Crkva nastoji na čovjeka gledati holistički čini se da uvelike mogu pomoći i društvenim institucijama koje su dužne voditi brigu o čovjeku kao temeljnom subjektu opstanka jednog društva. Iz tog razloga će svaki oblik polarizacije društva biti suspendiran u trenucima kada je čovjeku istinski potrebna pomoć u očuvanju života budući je zakon života vrhovni zakon koji je stavljen pred svakog čovjeka. Na ovaj način je i teološki govor o demografiji kao vrlo važnom čimbeniku opstanka društva nešto što društvu i njegovim institucijama nikada ne može dati mira. Takav sveti nemir teologija je uvijek pozvana navješćivati.

8. Zaključak

Polazeći od činjenice Božje objave u liku Isusa Krista u ovome smo radu nastojali prikazati ulogu i potencijal teologije kao znanosti koja se bavi Bogom i čovjekom u nastojanju oko smanjivanja polarizacija u društvu. Bog koji sebe objavljuje u liku Isusa Krista pokazuje se bliskim Bogom te Bogom otvorenim za svakoga čovjeka. Istu činjenicu potkrepljuju na osobit način spisi svetoga Pavla, odnosno njegove poslanice koje čine veliki dio kanona novozavjetnih spisa. Narav Božje objave koja je univerzalni spasenjski događaj u povijesti ljudskog roda je uvijek ujedinjujući te samim time dostatna potvrda uloge i potencijala teologije da ukoliko isti Božji prilazak čovjeku pojasni na suvisao način, pomogne čovjeku da bude istinski graditelj zajedništva, a ne čimbenik razdvajanja i polarizacije društva.

Ukoliko se pak treba i može govoriti o polarizaciji društva kada su u pitanju kršćani moguće je govoriti jedino o polarizaciji u odnosu na grijeh i to shvaćen na način misterija zla. Ipak, isti misterij Kristovom smrću i uskrsnućem biva pobijeđen te samim time Krist biva garancija istinskog mira i zajedništva među ljudima. Iz tog razloga je teologija ona koja uvijek ima zadaću naviještanja Krista koji uništava pregrade razdvojnice među ljudima te sve ljude privodi novom identitetu koji se zadobiva vjerom u Kristovu osobu te primanjem sakramenta krštenja koji će biti vidljivi znak primanja Kristove milosti koja izgrađuje novog čovjeka. Na taj način čovjek otvoren za Kristovu ponudu spasenja otvarajući se na vjerski način Bogu biva garancija jedinstva ljudskog roda te čimbenik smanjivanja polarizacije društva. No kako bi to mogao čovjek je trajno pozvan sve više upoznavati teološki nauk jer će sve dublje poznavanje istog nauka osobu voditi prema dubljem shvaćanju Boga, ali i samoga čovjeka. Istinsko shvaćeno čovječstvo koje će pri tome biti zaogrnuuto Božjom milošću pokazuje se putem ka smanjenju polarizacije društva, a na tome putu teologija se pokazuje iznimno važnom te joj treba davati priliku da ostvari svoj puni potencijal kao znanstvena disciplina o Bogu i čovjeku.

Literatura

- Aletti, J.-N. (2015). Justification by faith in the Letters of Saint Paul. Keys to Interpretation. Roma: Gregorian & Biblical Press, 119-133.
- Barbaglio, G. (1999). La teologia di Paolo. Abbozzi in forma epistolare. Bologna: Edizioni Dehoniane, 534-545.
- Barščevski, T. (2023). Aktualne teme biblijske teologije. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 83-92.
- Benaković, I. (2022). Biblijski govor i njegovo pravilno (ne)shvaćanje za kreiranje (ne) pravilne slike Boga. Neki primjeri iz Novog zavjeta. U Bošnjaković, J. i Jerebic, D. (Ur.). U kakvog Boga ljudi danas vjeruju odnosno ne vjeruju? *Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet*, 13-32.
- Benedikt XVI. (2010). Caritas in veritate. Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini upućena biskupima, prezbiterima, đakonima, posvećenim osobama, vjernicima laicima i svim ljudima dobre volje (2. izdanje). Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. (2015). Imprimatur: Hrvatska biskupska konferencija, 10. listopada 2008. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Boccaccini, G. (2021). Le tre vie di salvezza di Paolo l'ebreo. L'apostolo dei gentili nel giudaismo del I secolo. Torino: Claudiana, 155-184.
- Byrne, B. (2021). Interpreting Romans Theologically in a Post „New Perspective“ Perspective. *Harvard Theological Review*, 94, 227-241.
- Dogan Gumus, M. (2019). Antiguo Efeso. Izmir: Dilam Yayinevi.
- Drugi vatikanski koncil. Dokumenti (2008.), VII. izdanje. Popravljen i dopunjen. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Dunn, J. D. G. (1998). The Theology of Paul the Apostle. London-New York: T&T Clark, 499-532; 537-564.
- Filoramo, G. (2019). Storia della Chiesa. 1. L'età antica. Bologna: Edizioni Dehoniane, 65-75.
- Galot, J. (1996). Tko si ti, Kriste? Kristologija. *Đakovo: Forum bogoslova Đakovo*, 139-145.
- Galot, J. (1997). Isus osloboditelj. Soteriologija. *Đakovo: Forum bogoslova Đakovo*, 133-141.

- Hays, R. B. (1989). *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*. New Haven-London: Yale University Press, 39-41.
- Hrvatska biskupska konferencija (1994). *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb: Glas Koncila.
- Kalem, H. (2023). *Objava i vjera. Progovori nam u Sinu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 102-108; 318-353.
- MacDonald, M. Y. (2008). *Collosians and Ephesians*. Harrington, D. J. (Ur.). Collegeville (MN): Liturgical Press, 241-246.
- Marguerat, D. (2023). *Paolo di Tarso. L'enfant terrible del cristianesimo*. Torino: Claudiana, 209-212.
- Maros, Z. (2022). *Dijalogom do sveopćeg bratstva i neke prepreke prema enciklici Fratelli tutti*. Vrhbosnensia 26 (2), 313-331.
- Moo, D. J. (1996). *The Epistle to the Romans*. Grand Rapids (MI): Eerdmans, 66-78.
- Nestle i Aland. (2012). *Novum Testamentum Graece*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Papa Franjo (2021). *Fratelli tutti*. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu. Zagreb: Kršćanska sadašnjost (=FT: na nekim mjestima u tekstu)
- Parzych Blakiewicz, K. (2022). *Sanctity and universal fraternity. Hagiological aspect of the encyclical Fratelli tutti*. Bogoslovska smotra 92 (5) 997-1013.
- Penna, R. (2004). *Il Dna del cristianesimo. L'identità cristiana allo stato nascente*. Milano: Edizioni San Paolo, 169- 179.
- Penna, R. (2017). *Le prime comunità cristiane. Persone, tempi, luoghi, forme, credenze*. Roma: Carocci.
- Penna, R. (2019). *Amore sconfinato. Il Nuovo testamento sul suo sfondo greco ed ebraico*. Milano: Edizioni San Paolo, 106-116.
- Penna, R. (2023). *Legge e libertà. L'originalità cristiana*. Roma: Edizioni Santra croce, 93.- 107; 127-135.
- Pitta, A. (2013). *L'evangelo di Paolo. Introduzione alle lettere autoriali*. Torino: Elledici, 236-241.
- Pitta, A. i Filannino, F. (2023). *L'officina del Nuovo testamento. Retorica e stilistica*. Roma: Gregorian&Biblical Press, 255-259.
- Pulcinelli, G (2014). *Lettera ai Romani. Introduzione, traduzione e commento*. Milano: Edizioni San Paolo, 42-43.

Rađa, J. (2022). Najbolje politike u službi sveopćeg bratstva. *Vrhbosnensia* 26 (2), 271-290.

Rahner, K. (2007). *Temelji kršćanske vjere. Uvod u pojam kršćanstva*. Rijeka: Ex libris, 185-190; 223-227.

Rahner, K. (2008). *Teološki spisi. Izbor*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 130-143.

Ratzinger, J. (2011). *Isus iz Nazareta. Dio II. Od ulaska u Jeruzalem do uskrsnuća*, Split: Verbum, 105-120.

Rinaldi, G. (2019). *Paolo e Nerone. L'epistola ai Romani alla luce della storia e dell'archeologia*. Roma: Edizioni Accademia Vivarium novum, 285-296.

Scola, A., Marengo, G. i Prades Lopez, J. (2003.) *Čovjek kao osoba. Teološka antropologija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 123-130.

Vulić, B. (2022). Odnos sveopćeg i kršćanskog bratstva u svjetlu enciklike *Fratelli tutti*. *Vrhbosnensia* 26 (2), 245-269.

Waldenfels, H. (1995). *Kontekstualna fundamentalna teologija*. Đakovo: Forum bogoslova Đakovo, 325-343; 452-462.

Walker, P. (2008). *Stopama Svetoga Pavla. Ilustrirani vodič po Pavlovim putovanjima*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

Zečević, T. (2023). Kristova pomiriteljska služba i novo stvorenje u Poslanici Efežanima i drugim pavlovskim spisima. *Bogoslovska smotra* 93 (2), 239-266.

THE ROLE AND POTENTIAL OF THEOLOGY IN REDUCING THE POLARIZATION OF SOCIETY

Ivan BENAKOVIĆ

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of theology in Đakovo,
Petra Preradovića 17, Đakovo, Croatia
ivan.benakovicc@gmail.com

Summary

In his work, the author deals with the role of theology in the perspective of reducing the polarization of society. Starting from the fact that in the teaching of the Catholic Church God revealed himself in the person of Jesus Christ and thereby collapsed the barriers between people, gathering them into one in the power of his resurrection, the author observes a society in which precisely speaking about Christ as the principle of human unity could serve to eliminate polarization in society. The author therefore uses the biblical texts of the New Testament, which in several places point to Christ as the principle of the unity of people all over the world. In doing so, the author places emphasis primarily on the analysis of selected fragments of Paul's epistles, in which the importance of a common approach to the mystery of God is emphasized. In the programmatic line of the epistle to the Romans (cf. Rom 1, 16-17), Paul will state that the righteousness of God is revealed to everyone who believes, to the Jew as well as to the Greek. Thus, the expressions Jew and Greek are an indicator of the progression towards the inclusion of all non-Jewish peoples in the mystery of salvation. For the same reason, the epistle to the Ephesians will state that Christ broke down the dividing wall between the chosen people and all the pagan nations in his body by dying on the cross (cf. Eph 2, 14).

On the other hand, the very beginnings of Christianity bear witness to the importance of reciprocity in the relationships of different communities that gather around the mystery of Jesus Christ. The person of Jesus can in no way be limited to certain groups, but is always open to all peoples. Such a universal view of the world phenomenon can go a long way in reducing the polarization of society around the world. On the same track, the last general council in the Catholic Church (the Second Vatican Council) emphasized the importance of the universal call to the holiness and salvation of all people and asserted that something holy and pleasing to God can be recognized in all religions.

All that has been said so far is confirmed by the documents of Pope Francis, who in the current pontificate in several places emphasizes the importance of the general brotherhood of all people and the importance of caring for the common home. This is especially emphasized in the encyclical *Fratelli tutti*, where Pope Francis points out in several places

the equal dignity of all people based on the equal dignity of creation in the image of God. From all of the above, it seems that theological sciences have an exceptional potential in reducing the polarization of society, and as such they should be given the opportunity to realize the same potential.

Key words: theology, Church, Paul, Christ, polarization, society

Key points of the paper: The author deals with the role and potential of theology in reducing the polarization of society, starting from selected biblical passages that present a general call to unity in Christ.